

konularda akla değer vermeme tavrı daha da yaygınlık kazandı. Aynü'l-kudât'a göre gözün görme, kulağın işitme alanı sınırlı olduğu gibi aklın anlama alanı da sınırlıdır. Ezeli ve yüce hakikat bu alanın dışında kalır. Mevlânâ Celâleddin aklın gayb âlemi hakkında verdiği bilgileri körün renkler, sağırın sesler hakkında verdiği bilgilere benzetir. Aklın söz ve davranışlarımızda rehber olabileceğini, fakat derunî hayat alanında "çamura batmış merkep" gibi âciz kalacağını söyler ve, "Mustafâ'nın huzurunda akli kurban edin" öğüdünü verir.

İlk yaratılan varlığın akıl olduğu konusundaki görüşlere (bu konuyla ilgili olarak rivayet edilen hadislerin mevzû olduğu hakkında bk. Aclûnî, I, 236-238, 263; II, 409) Hâris el-Muhâsibî'den itibaren bütün mutasavvıflarda rastlanır. Yeni Eflâtuncu görüşlerden kaynaklanan anlayış, İbnü'l-Arabî ve Abdülkerîm el-Cîlî gibi mutasavvıflar tarafından yeni yorumlarla değişik bir tarzda ortaya konulmuş ve Hallâc'dan gelen "hakikat-i Muhammediyye" görüşü ile "akl-ı evvel" nazariyesi birleştirilmiştir. İbnü'l-Arabî'nin "kalem-i a'lâ" ve "dürre-i beyzâ" gibi isimler verdiği akl-ı evvel, varlık âleminde ortaya çıkan ilk mahlûktur. "Akl-ı evvel", "akl-ı küllî" ve "akl-ı meâş" kavramları üzerinde duran Abdülkerîm el-Cîlî'ye göre akl-ı evvel ilâhî ilmin nurudur. Bu sebeple Cebrâil'e akl-ı evvel de denir. Akl-ı küllî, akl-ı evvele tevdi edilen bilgi sûretlerinin kendisinde tecellî ettiği nurlu bir müdrikdir (el-İnsânü'l-kâmil, II, 21-24).

Burada, sûfilerin âciz, yetersiz ve değersiz buldukları aklın madde ve duyu âlemini aşip ezeli, ebedî ve yüce hakikate dair hüküm veren nazarî ve metafizik akıl olduğu özellikle vurgulanmalıdır. Onlar, faaliyet ve yetki alanı madî âlemden ibaret olan insan aklının önem ve değerini her vesile ile ifade etmişler, bu mânadaki akla da "akl-ı cüzî", "akl-ı meâş", "akl-ı tecrübî" gibi isimler vermişlerdir.

Ebû Hanîfe başta olmak üzere bazı âlimler aklın insan bedenindeki yeri olarak beyni göstermişlerse de çoğunluğa göre aklın mahallî kalptir (bk. Râzî, XXIV, 167). Mutasavvıflar da bu son görüşü benimsemişlerdir. Tasavvufta bazan akıl aşkın ziddi olarak da kullanılır. Buna göre akıl ile aşk bir arada bulunmaz, biri gelince öbürü gider. Akıl ve aşk, su ile ateş gibi birbirine zıttır (bk. Necmeddîn-i Dâye, s. 59; İbrâhim Hakkı Erzurûmî, s. 416). Mutasavvıflara göre Mî'râc gecesi Hz. Peygamber'i sidretü'l-müntehâyâ kadar götüren Cebrâil ak-

lı, ondan öteye götüren refref ise aşkı temsil eder; bu sebeple aşk akıldan, aşık da akıldan üstündür. Tasavvuf ve tekke edebiyatında üzerinde önemle durulan konulardan biri de budur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "akl" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "akl" md.; *el-Mu'cemü's-sûfî*, "ed-Dürretü'l-beyzâ" ve "akl" md.leri; Muhâsibî, *el-Vesâyâ* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1986, s. 252; a.mlf., *el-Akl ve fehmu'l-kur'ân* (nşr. Hüseyin el-Kuvvetlî), Beyrut 1402/1982, s. 201-238; Hakîm et-Tirmizî, *Haftmü'l-evliyâ* (nşr. Osman İsmâil Yahyâ), Beyrut 1965, s. 196-198, 256; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 63; Süleymî, *Tabakât*, s. 121, 139, 433; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 203, 300; IX, 48; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, Beyrut 1980, II, 510-511, 517-518; Herveî, *Tabakât*, s. 191; Gaz-zâlî, *İhyâ*, I, 44-47; a.mlf., *Mışkâtü'l-envâr* (nşr. Ebû'l-Alâ Affîfî), Kahire 1964, s. 43, 77; a.mlf., *el-Münkiz mine'd-dalâl* (nşr. Cemil Salîbâ — Kâmil İyâz), Dimaşk 1956, s. 6; Aynü'l-kudât el-Hemedânî, *Temhîdât* (nşr. Afîf Useyrân), Tahran 1962; Ahmed-i Câmî, *Ünsü't-tâ'ibîn* (nşr. Ali Fâzîl), Tahran 1350, s. 20-29; Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr*, XXIV, 167-168; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 450-457; Yahyâ b. Habeş es-Sühreverdî, *Mecmû'a-i muşannefât-ı Şeyh-işrâk* (nşr. H. Corbin), Tahran 1977; *Risâle ft i'ikâdî'l-hukema* (Mecmû'a içinde), II, 264; *Akl-surh* (Mecmû'a içinde), III, 225; *Yezdân-Şinâht* (Mecmû'a içinde), III, 406; *Heyâkilü'n-nûr* (Mecmû'a içinde), III, 84; İbnü'l-Arabî, *el-Fütâhât*, II, 642; III, 338; IV, 112; a.mlf., *Fuṣūṣ* (Affîfî), s. 74, 181, 185; a.mlf., *Tuḥfetü's-sefere*, İstanbul 1300, s. 13; Necmeddîn-i Dâye, *Mirâdû'l-ibâd* (nşr. Muhammed Emîn Riyâhî), Tahran 1365 hş., s. 42-47, 59, 311, 392; Lisânüddin, *Ravzatü't-tâ'rif* (nşr. Muhammed el-Kettânî), Beyrut 1970, I, 113, 180; Abdülkerîm el-Cîlî, *el-İnsânü'l-kâmil*, Kahire 1301, II, 21-24; İbşîhî, *el-Müstetraf*, Kahire 1379, I, 13; Ebû'l-Bekâ, *Külliyât*, Bulak 1253, s. 245; İbn Arrâk, *Tenzihü's-serî'a* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatif — Abdullah Muhammed es-Sadîk), Kahire 1378, I, 175, 203, 213-224; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* (nşr. Mektebetü'l-Kudsî), Kahire 1351-52, I, 236-238, 263; II, 409; İbrâhim Hakkı Erzurûmî, *Ma'rîfetnâme*, İstanbul 1310, s. 26, 288, 289, 416; Abdülmuhsin el-Hüseynî, *el-Ma'rife 'inde'l-Hakîm et-Tirmizî*, Kahire, ts. (Darü'l-Kütübü'l-Misrî), s. 392; Miguel Asin Placios, *İbnü'l-Arabî : hayâtühü ve mezhebüh* (trc. Abdurrahman Bedevî), Kahire 1965, s. 211; Muhammed Takî Ca'ferî, *Tefsîr u Nakd u Tahlîl-i Meşnevî*, Tahran 1363, VII, 200-318; W. C. Chittick, "Aql", *Elr*, II, 195-198.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

ÂKIL

(العقل)

Hukuk bakımından
temyiz kudretine sahip kimse.

Lugatta "akıl sahibi kimse" mânasına gelmektedir. Bir hukuk terimi olarak iyi ile kötüyü, kâr ile zararı ayırt etmeye yarayan zihni melekeler açısından yeter-

li kimseyi ifade eder. *Mecelle*'de mü-meyyiz* terimi de benzer şekilde tarif edilmiştir (md. 943). Kişinin ibadetlerle mükellef ve hukukî-cezaî ehliyete sahip olabilmesi için temyiz kudretine sahip bulunması gerekir. Bu ehliyete sahip olmayan küçükler malî sorumluluk dışında herhangi bir dinî emirle yükümlü değildirler. Bu konuda Hz. Peygamber'in "Üç kimseden kalem kaldırıldı (dinî yükümlülüklerden muaf tutuldu): Bulûğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan ve şifa buluncaya kadar akıl hastasından" (Buhârî, "Hudûd", 22; "Talâk", 11) anlamındaki hadisi delil olarak gösterilmiştir.

Hukukçular Hz. Peygamber'in, "Yedi yaşına girdikleri zaman çocuklarınıza namazı emredin" (Ebû Dâvûd, "Şalât", 60) hadisine ve tecrübelerine dayanarak yedi yaşını temyiz kudretine sahip olmanın başlangıcı kabul ederler. Bu yaşa gelen kimse temyiz kudretine sahipse "mü-meyyiz küçük" kabul edilir. Mü-meyyiz küçük eksik ehliyetlidir (bk. EHLİYET). Bu kimse reşid olarak bulûğa erince tam ehliyetli olur. Kişi bulûğa erdiğinde reşid değilse (sefih ise) ibadetler, aile ve ceza hukuku bakımından tam ehliyetli kabul edilir; malî muamelelere bakımından ise hâlâ eksik ehliyetlidir (bk. SEFİH). Şu halde âkil olma yedi yaşında başlamakta, bulûğa gelişmekte ve rüşd ile en olgun şeklini almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Hudûd", 22, "Talâk", 11; Ebû Dâvûd, "Şalât", 60; Kâsânî, *Bedâ'î*, V, 169-172; Âmidî, *el-İhkâm*, Kahire 1914, I, 251-252; M. Ebû Zehre, *Uṣûlü'l-fıkḥ*, Kahire, ts., s. 334-339; Mustafa es-Sibâî, *Şerhu Kānūnī'l-aḥvāl-i-ş-şah-şiyye*, Dimaşk 1958, II, 9 vd.; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fıkḥü'l-İslāmî fî şevbihi'l-cedid* (el-Medḥal), Dimaşk 1967-68, II, 763-790.

HAMDİ DÖNDÜREN

ÂKIL b. BÜKEYR

(عقل بن البكير)

Âkil b. el-Bükeyr b. Abdîyâil
el-Kinânî el-Leysî
(ö. 2/624)

Bedir Savaşı'nda
şehid düşen sahâbî.

Babasının adı bazı kaynaklarda Bükeyr, bazılarında ise Ebû'l-Bükeyr olarak geçmektedir. Annesi Afrâ bint Ubeyd, Hazrec kabilesinin Benî Neccâr koluna mensuptu ve hac için geldiği Mekke'de Bükeyr b. Abdü'yâil ile evlenmişti. 590'da doğan Âkil'in asıl adı Gâfil idi; ancak